

ARXELOGIYA PARKLARINING BA'ZI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАРКОВ

SOME SPECIAL CHARACTERISTICS OF ARCHAEOLOGICAL PARKS

Yarkulov Alisher Ataqlovich¹¹Yarkulov Alisher Ataqlovich¹

– Madaniy meros agentligi Bosh arxeologi

Annotatsiya

Maqolada arxeologik obyektlarni muzeylashtirish shakli sifatida arxeologik parklarni yaratish, ularning xususiyatlari, tamoyillari va amalga oshirilishi, tarixi haqida so'z boradi. Ayrim mamlakatlardagi arxeologik park yaratish tajribasi ham o'rganilgan.

Arxeologiya merosi obyektlarini muzeylashtirish ishlari Belarusiya, Rossiya va Bolgariya tajribalari asosida ko'rib chiqilmoqda. Ayniqsa, Brestda (hozirgi Belorussiya hududi) XIII asrdagi Sharqiy Yevropaning o'rta asrlardagi shaharlari madaniyatiga bag'ishlangan Bereste arxeologik muzeyi tashkil etilganligi, Bolgariyadagi yodgorliklar: Plovdivdagi Nebet Tepe arxeologik majmuasi, Nessebardagi Eski Nessebar me'moriy-arxeologik qo'riqxonasi, Varnadagi Abritus arxeologik qo'riqxonasi va Rossiyadagi Tomsk Pisanitsa muzey-qo'riqxonasi, Oltoydagi "Dunyolar chorrahasi" arxeologik bog'lari namuna sifatida olingan.

Arxeologiya parklari xorijiy tajriba asosida shakllanayotgan ijtimoiy hodisa sifatida qaralib, uni o'zlashtirish yoki o'rganish bir muncha vaqt talab etadi. Parkni yaratishdan oldin bajariladigan ishlar rejalashtirilib olinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Tadqiqot o'tkazish, loyiha tayyorlash, tarkibiy qismlarni aniqlash, loyihani amalga oshirish, moliyalashtirish kabi ishlarni aniqlab, keyin harakatga o'tilsa, samaradorlikning oshishi mumkin.

Arxeologiya parklarini yaratish O'zbekiston uchun yangilik hisoblanadi. Bu esa o'ziga xos qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

Аннотация

В статье говорится о создании археологических парков как виде музейизации археологических объектов, их особенностях, принципах и реализации, истории. Также изучен опыт создания археологического парка в некоторых странах.

Музеефикация объектов археологического наследия рассматривается на основе опыта Беларуси, России и Болгарии. В частности, создание Берестеского археологического музея, посвященного культуре средневековых городов Восточной Европы XIII века в Бресте (современная Беларусь), памятников в Болгарии: археологического комплекса Небет Тепе в Пловдиве, архитектурного комплекса Старый Несебр - археологический заповедник в Несебре, Археологический заповедник Абритус в Варне и музей-заповедник Томская Писаница в России, археологический парк «Перекресток Миров» на Алтае.

Археологические парки рассматриваются как социальное явление, сформированное на основе зарубежного опыта, и для его освоения или изучения требуется определенное время. Будет уместно, если предстоящие работы будут запланированы до создания парка. Повысить эффективность можно, если такие виды деятельности, как проведение исследований, подготовка проекта, определение компонентов, реализация проекта, финансирование и т. д., будут определены и затем реализованы.

Создание археологических парков – новинка для Узбекистана. Это может создать свои трудности.

Abstract

The article talks about the creation of archaeological parks as a form of museumization of archaeological objects, their features, principles and implementation, history. The experience of creating an archaeological park in some countries has also been studied.

Museumification of archaeological heritage objects is considered on the basis of the experience of Belarus, Russia and Bulgaria. In particular, the creation of the Bereste Archaeological Museum dedicated to the culture of the medieval cities of Eastern Europe of the 13th century in Brest (modern Belarus), monuments in Bulgaria: the archaeological complex Nebet Tepe in Plovdiv, the architectural complex Old Nessebar - an archaeological reserve in Nessebar, the Abritus Archaeological Reserve in Varna and museum-reserve Tomskaya Pisanitsa in Russia, the archaeological park "Crossroads of the Worlds" in Altai.

Archaeological parks are considered as a social phenomenon formed on the basis of foreign experience, and it takes a certain time to develop or study it. It will be appropriate if the upcoming works are planned before the creation of the park. Efficiency can be improved if activities such as research, project preparation, component identification, project implementation, funding, etc. are identified and then implemented.

The creation of archaeological parks is a novelty for Uzbekistan. This can create its own difficulties.

Kalit so'zlar: Muzeylashtirish, eksperimental arxeologiya, arxeologiya parki, ko'rgazma, ochiq osmon ostidagi muzey, ekspozitsiya, ekspozat, obyekt.

Ключевые слова: Музеефикация, экспериментальная археология, археологический парк, выставка, археологические музеи под открытым небом, экспозиция, экспонат, объект.

Key words: Museumification, experimental archeology, archaeological park, exhibition, open-air archaeological museums, exposition, exhibit, object.

KIRISH

O'zbekiston arxeologiya merosi obyektlarining soni bo'yicha jahondagi yuqori o'rinlardan birini egallaydi. Hozirga qadar aniqlangan arxeologiya merosi obyektlari 4748 tani tashkil etadi. Ularni muhofaza qilish, saqlash va namoyish qilish muammolari dolzarbligicha qolmoqda. Jahon tajribasiga ko'ra, arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilishning eng samarali usuli bu ularni muzeylashtirishdir. Arxeologiya merosi obyektlari muzeylashtirishning bir necha turlari mavjud bo'lib hisoblanadi. Ulardan biri arxeologiya parklari yaratishdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi jahon tajribasini o'rgangan holda, arxeologiya parklarini yaratish g'oyasini ilgari surishdir.

TADVIQOT METODLARI

Ushbu maqola tarixiylik, qiyosiy-tahlil va xolis yondashuvlar singari tarixiy metodlar asosida yozildi. Unda ilmiy manbalar va dala materiallari asosida arxeologiya merosi obyektlarini parklarga aylantirish to'g'risida ma'lumotlar beriladi.

TADVIQOT NATIJALARI

Arxeologik merosni muzeylashtirish muammosi bir qator sabablarga ko'ra dolzarb va murakkabdir. Birinchidan, arxeologik yodgorliklar vayron bo'lganligi sababli, bir tomondan, yodgorliklar qazishmalar paytida vayron qilinsa, ikkinchi tomondan, devorlarning ochiq qoldiqlari va binolar poydevori konservatsiya qilinmasdan tezda yo'q qilinadi. Ikkinchidan, yodgorliklarning vayron bo'lgan holati tashrif buyuruvchilarga ko'rsatish uchun alohida tayyorgarlikni talab qiladi, ularning "tabiiy" ko'rinishida ular ko'pincha keng omma uchun ochiq bo'lmaydi.

Shu sababli, muzeylashtirish uchun meros obyektlarini tanlash juda muhimdir. Har qanday yodgorlikni muzeylashtirish to'g'risida qaror qabul qilish uchun ma'lum bir mezonlarga tayanish kerak. Mashhur rus arxeolog N.M. Bulatov o'zining "Arxeologik yodgorliklarni muzeylashtirish muammolari" (1997) asarida arxeologik obyektlarni tanlashda bir qator tamoyillardan foydalanishni taklif qildi, jumladan: obyektning tarixiy qiymati; arxeologik qoldiqlarni saqlash; tashrif buyuruvchilar uchun qulaylik [1, 109–111]. Rus arxeolog O.N. Bader shunday mezonlar qatoriga yodgorlikni yirik aholi punkti hududida yoki uning yaqinida joylashtirishni ham kiritgan [2, 138–153].

Mamlakatimizdagi ko'plab zamonaviy arxeologiya muzeylarining tahlili arxeologik yodgorliklarni muzeylashtirish shakllarini aniqlash imkonini berdi. Yodgorlikning tabiati, o'rganilganligi va saqlanish darajasiga qarab muzeylashtirishning quyidagi shakllari mumkin: inshootlar va topilmalarni konservatsiya qilish, ularning tashqi ko'rinishini qisman yoki to'liq rekonstruksiya qilish, yo'qolgan ashyolar maketlarini yaratish, yodgorlik belgilari, ma'lumotlarga ega lavhalarga shahar toponimiyasidagi eski nomlarni kiritish.

Masalan, muzeylashtirishning ushbu shakllaridan foydalangan holda, 1982 yilda Brestda (hozirgi Belorussiya hududi) XIII asrdagi Sharqiy Yevropaning o'rta asrlardagi shaharlari madaniyatiga bag'ishlangan Bereste arxeologik muzeyi tashkil etildi. Arxeologik merosni muzeylashtirishning eng muvaffaqiyatli xorijiy namunalari orasida Bolgariyadagi yodgorliklar: Plovdivdagi Nebet Tepe arxeologik majmuasi, Nessebardagi Eski Nessebar me'moriy-arxeologik qo'riqxonasi, Varnadagi Abritus arxeologik qo'riqxonasi va boshqalar [3, 18].

Umuman olganda, arxeologik yodgorliklarni muzeylashtirish keng ko'lamli tashkiliy-texnik tadbirlarni ko'zda tutadi: ularning hududini aniqlash, yodgorlik chegaralarini qonun hujjatlarida qayd yetish, muhofaza qilinadigan hududlar va ularning rejimlarini belgilash, konservatsiya va restavratsiya ishlarini olib borish, himoya pavilion inshootlarini yaratish, loyihani ishlab chiqish va muzey qurish, obodonlashtirish maydonchasi aniqlash.

Arxeologik merosni "tiriltirish" talabi arxeologik yodgorliklar ko'rgazmasini qurishda yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni belgilab berdi.

Hozirgi vaqtda yetakchi yondashuvlardan biri "meros talqini" ga aylandi. Bu madaniy meros obyektlarini talqin qilishning murakkab ko'p qirrali jarayoni sifatida tushuniladi; bu madaniy meros obyektiga xos bo'lgan ma'nolar va tomoshabinlar manfaatlari o'rtasidagi turli bog'lanishlarni rag'batlantiradigan tajriba, suvga cho'mish yoki o'zaro ta'sir ko'rinishidagi ta'lim faoliyati va muloqot jarayonidir. Boshqacha qilib aytganda, meros talqinini ilmiy tildan axborotni keng ommaga tushunarli tilga tarjima qilish va zamonaviy hayot bilan bog'liq qiziqarli va hayajonli tarzda taqdim yetish sifatida tavsiflash mumkin [3, 19].

Arxeologik merosni talqin qilishning yangi yo'nalishlari — ko'ngilochar texnologiyalardan ("jonli tarix", "chuqur turizm", "eksperimental arxeologiya") foydalanish bilan faol o'zaro ta'sir qilish orqali idrok yetishga asoslangan yo'nalishlar.

Arxitektura arxeologik meros obyektlarining ekologik (yoki landshaft) ekspozitsiyalarini yaratishning asosiy vositalaridan biridir. Muzey arxitekturasi tarixiy makon va vaqtni taqlid qilib, yodgorliklarni saqlash va namoyish qilish uchun fazoviy qobiq yaratadi [3,21].

Ekspozitsiya yaratishda yana bir me'moriy vazifa – makonni syujetli tashkil etish va ekspozitsiya tsenariysini ishlab chiqishdir [4, 75–86].

1964 yilda qabul qilingan Venetsiya Xartiyasining yodgorliklar va diqqatga sazovor joylarni saqlash va tiklash to'g'risidagi qoidalari arxeologik merosni namoyish etish shakllarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynadi. Ushbu hujjatda yodgorliklarni muhofaza qilishning asosiy maqsad va vazifalari shakllantirildi, bu esa madaniy yodgorlik nafaqat ma'lum bir davr mahsuli, balki turli xil ma'lumotlar manbai sifatida ham qadrlı ekanligidan kelib chiqadi. Nizomda madaniyat yodgorliklarining uzoq umr ko'rishini ta'minlash, ularni asl holda asrab-avaylash va zamonaviy ehtiyojlar uchun foydalanish zarurligi ta'kidlangan. Madaniy yodgorlik ustidagi har qanday ishning asosiy maqsadi uning ko'p tomonlama qimmatli tuzilma sifatida umrini uzaytirishdir. Yodgorlik umrini uzaytirishning muhim sharti uning zamonaviy jamiyat hayotiga faol qo'shilishidir. Bu maqsadga ikki yo'l bilan erishiladi: yodgorlikning badiiy-tarixiy qiymatini ta'kidlab, unga amaliy vazifa (ko'pincha muzey) berish orqali. Qazish ishlariga oid eng muhim talabi shunday bo'lishi lozim: har qanday rekonstruktsiyadan voz kechish kerak, faqat anastilos, ya'ni saqlanib qolgan, lekin tarqoq bo'laklar o'z joylariga qaytishga ruxsat berilishi mumkin. Kiritilgan elementlar har doim aniq bo'lishi va yodgorlikni saqlash hamda uning shakllarining birligini tiklash uchun shart-sharoitlarni ta'minlash uchun zarur bo'lgan minimal miqdorni ifodalashi kerak [5].

Aholi punktining shaharsozlik tuzilmasi, hududiy mudofaa inshootlari, bog'langan xo'jalik majmuasi, nekropol, fazoviy shakllar (qo'riqxonalar muzeylari, arxeoparklar, muzey bog'lari, shaharning piyodalar zonaları) kabi xarakterli xususiyatlar majmuasiga ega bo'lgan aholi punkti arxeologik yodgorliklari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shaharlar, bog'lar, yer osti makonlari va boshqalar) [6].

Bu yerda arxitektura va shaharsozlik vositalari ekspozitsiyaning syujetli va ajoyib tashkil etilishi uchun asosiy hisoblanadi. Turistik marshrutlar bilan bir-biriga bog'lanishi mumkin bo'lgan bir qator tarixiy va madaniy yodgorliklarni namoyish qilish tizimi, G.V. Yesaulov uni "kengaytirilgan arxitektura va fazoviy ekspozitsiya" sifatida ko'rib chiqishni taklif qildi.

Kengaytirilgan ekspozitsiyalarni yaratishning kompozitsion jihatlarini belgilab, u quyidagilarni qayd etadi: "Ekspozitsiyaning fazoviy tashkil etilishi ko'plab elementlarni o'z ichiga olgan kengaytirilgan kompozitsiyadir" [7, 38].

Arxitektura va fazoviy ekspozitsiya uni muzey ekspozitsiyasidan ajratib turadigan muhim xususiyatlarga ega. Birinchidan, u ochiq, doimiy rivojlanayotgan, o'zgaruvchan arxitektura va landshaft muhitida joylashgan. Ikkinchidan, ekspozitsiya elementlarining shahar ko'lamini hisobga olish kerak, bu holda ular turar-joy arxeologik joylari hisoblanadi [3,23].

Ekspozitsiyaning hududiy chegaralariga qarab, uning strukturaviy elementlari masshtabni yagona yodgorlikdan muzey majmuasiga yoki tarixiy va turistik klasterga o'zgartirishi mumkin. Uchinchidan, ekspozitsiyani tomosha qilish marshruti uzoq turistik marshrutning bir qismiga (segmentiga) aylanadi, bu esa servis va transport infratuzilmasini tashkil etishni nazarda tutadi.

Arxeologik park – bizga xorijiy tajribadan kelib chiqqan hodisa bo'lib, hozirda u muzey muhitida mashhur bo'lib bormoqda va mamlakatimizda juda kam namoyon bo'lmoqda, chunki bu bosqichda u juda ziddiyatli shakl hisoblanadi. Ixtisoslashgan adabiyotlarda "Arxeologik park" tushunchasi tez-tez tilga olinishiga qaramay, hozirgi vaqtda ushbu tushunchaning umumiy qabul qilingan ta'rifı mavjud emas.

Bundan tashqari, professional muhitda haqiqiy meros obyekti va rekonstruktsiya muammosi nuqtai nazaridan, aslida arxeologik park nima ekanligi haqida munozaralar olib borilmoqda.

Ushbu muammoni hal qilish uchun bir guruh mutaxassislar arxeoparklarga xos bo'lgan asosiy mezonlarni aniqladilar: shakllangan tarixiy va madaniy landshaftning mavjudligi, asosiy obyektning (yodgorlikning mavjudligi), kiritilgan elementlarning yo'qligi yoki kam sonlıligi, madaniy landshaft, muzeylashtirish obyekti va uning hududini yuqori darajada o'rganish, infratuzilmaning

TARIX

mavjudligi, xronologik va geografik jihatdan muzeylashtirishning asosiy obyektiga yaqin joylashgan arxeologik yodgorliklar majmuasining mavjudligi. Ushbu mezonlar qatoridan ko'rinib turibdiki, yetakchi o'rin asl obyektga beriladi. Shuningdek, xavfsizlik funksiyalari bilan bir qatorda etnografik ekspozitsiyani yaratish va qadimiy inshootlarni zamonaviy rekonstruktsiya qilish imkoniyati alohida afzallik hisoblanadi [8]. Garchi bu munozarali qo'shimcha bo'lsa-da, chunki bu xususiyatlar faqat arxeologik bog'larga tegishli emas. Boshqa bir guruh mutaxassislar arxeologik bog'ni arxeologik profildagi mavzuli bog', asl moddiy meros obyektlarini saqlashni ta'minlamaydigan va rekonstruktsiyalarga tayanadigan muzey-qo'riqxonalar maketi deb hisoblaydilar [9, 27].

Ehtimol, bu holat modellar o'rtasidagi chegaralarning mavhumlashishi tufayli yuzaga keladi, bu raqobat muhitida afzallik hisoblanadi.

Arxeoparkning eng "radikal" shakli bu arxeodrom yoki eksperimental arxeologiya parki, "arxeologik Disneyland" [10].

Ba'zi ekspertlar bu shakllarni tenglashtiradilar, ammo bizga bu vaziyatda ma'lum farqlar mavjuddek tuyuladi. Aynan arxeodrom ko'p jihatdan keng ko'lamlı rekonstruktsiyaga, eksperimental aholi punktlarini yaratishga asoslangan va "ijtimoiy yo'naltirish" strategiyasiga muvofiq dasturlarni taklif qiladi. Arxeopark uchun meros yo'nalishi ustunlik qiladi va rekonstruktsiya hamda tarixiy modellashirish ikkinchi darajali ahamiyatga ega va faqat yodgorlikka nisbatan illyustratsiya sifatida xizmat qiladi [11].

Arxeologik bog'lar va arxeodromlar tashrif buyuruvchilarga arxeologik ishlar natijalariga asoslangan ilmiy eksperimentlarda ishtirok etish yoki ularga guvoh bo'lish imkoniyatini taklif qiladi — bu o'tmishdagi turli ishlab chiqarish jarayonlarini (kulolchilikda, uy-joy qurilishida, kiyim-kechakda qo'llaniladigan takroriy asboblarni tayyorlash hamda ishlatish va boshqalar) rekreatsiyadir). Masalan, Tomsk Pisanitsa muzey-qo'riqxonasi arxeodromining bir qismi bo'lgan "Tirik arxeologiya" ko'rgazmasi tashrif buyuruvchilarni o't ochishga yoki kamondan o'q otishga harakat qilishga taklif qiladi [12].

Oltoydagi "Dunyolar chorrahasi" arxeologik bog'ida xodimlar "Tosh davriga 25 qadam" eksperimental maydonchasini yaratishga muvaffaq bo'lishdi, u yerda "qadim zamonlardan hozirgi kungacha Sibir xalqlari tomonidan ishlatilgan turli xil tuzoqlar" [8,140] rekonstruktsiya qilingan. Arxeologik bog'lar o'z faoliyatida tashrif buyuruvchilar bilan muloqot qilishning interaktiv shakllaridan keng foydalanmoqda.

Muzeylashtirishning mohiyati – arxeologiya obyektlarni yaxlit majmua sifatida ko'rsatish, uning alohida elementlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni namoyish etishdadir [13,20].

Arxeologik yodgorliklarni arxeologik park yoki muzeyga qaytadan o'zgartirish orqali saqlab qolishning ajoyib usuli bo'lib, xususan tarixiy-madaniy merosni muzeylashtirish dasturini amalga oshirishda atrofdagi tabiiy muhitdan ham foydalanish mumkin [14, 132-146].

O'zbekiston sharoitida arxeologiya parklarini yaratishda ularning qanday ko'rinishga ega ekanligi, qaysi davrga taalluqliligi, landshafti va o'rganilganlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda obyektning har bir qismi haqida tasavvur hosil qilish uchun uning barcha tarkibiy qismlarida qazishmalar o'tkazilib, ochib qo'yilishi lozim. Ochilgan qazishmalar konservatsiya qilinib, namoyishga tayyor holga keltirilishi hamda artofi to'siqlar bilan to'sib qo'yilishi kerak bo'ladi. Albatta, qazishmalar yoki namoyish etiladigan joyga olib borilgan yo'laklar ham barpo etilishi va ularni arxeologiya parki mavzusiga mos ravishda joylashtirish lozim.

Arxeologiya parklarini odatda tarixiy shaharlarning arxeologiya merosi obyektlari saqlanib qolgan qismlarida barpo etiladi. Bunda ularning saqlanib qolgan yoki aniqlangan qismlarini konservatsiya va qisman rekonstruktsiya qilish asosida arxeologiya parklariga aylantiriladi.

Arxeologiya merosi obyektining qismlarini konservatsiya qilishda uning asl yoki unga yaqin bo'lgan materiallardan foydalanilishi kerak.

Arxeologiya merosi obyektini u haqida ma'lumotlar yetarli bo'lganda to'liq rekonstruktsiya qilinishi lozim. Ma'lumotlar yetarli bo'lmaganda esa, qisman rekonstruktsiya qilish kerak bo'ladi.

Arxeologiya merosi obyekti maketini yaratishda esa ilmiy xulosalardan keng foydalangan holda taxminiy ko'rinishi yaratilishi mumkin bo'ladi. Maket obyekt haqida tasavvur hosil bo'lishi uchun dastlabki qadam bo'ladi desak xato qilmagan bo'lamiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmoni 2-

ilovasi bilan tasdiqlangan 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturining 184-bandida Buxoro viloyati, Qorako'l tumanidagi "Poykent-osmon ostidagi muzey" arxeologik parki tashkil etish [15] belgilangan.

Ushbu Farmon bilan tasdiqlangan davlat dasturi ijrosini ta'minlash, shuningdek, Buxoro viloyatida turizmni jadal rivojlantirish bo'yicha alohida dasturni amalga oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 20-yilning 28-sentyabrida "2022-2026 yillarda Buxoro viloyatida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 543-sonli qarori [16] qabul qilingan.

Ushbu qarorning 5-ilovasiga muvofiq, "Qadimgi Poykent" arxeologiya merosi obyektini muhofaza qilish, tadqiq etish, muzeylashtirish hamda arxeologiya parkini yaratish bo'yicha "yo'l xaritasi" tasdiqlangan. "Yo'l xaritasi"da arxeologiya parkini yaratish uchun "Qadimgi Poykent"arxeologiya obyektini muhofaza qilish va asrashga doir, ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish, obyekt bilan bog'liq infratuzilma tashkil etish chora-tadbirlari belgilab berilgan.

XULOSA

Ko'rinib turibdiki, arxeologiya merosi obyektlari asosida parklar yaratish o'ziga xos muammo va qiyinchiliklarga ega hisoblanadi. Ularni bartaraf etish ilmiy tadqiqotlar natijalariga bog'liq ravishda amalga oshiriladi. Arxeologiya parklarini yaratish birinchi navbatda obyektlarning muhofazasi va saqlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Albatta, arxeologiya parkini yaratish O'zbekistonda birinchi marta amalga oshirilayotganligi sababli ayrim xato va kamchiliklardan xoli bo'lmasligi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Булатов, Н. М. Проблемы музеефикации археологических памятников. / Н.М. Булатов // Археологический фактор в планировочной организации территории. — М., 1997. (Bulatov, N. M. Problems of museumification of archaeological monuments. / N.M. Bulatov // Archaeological factor in the planning organization of the territory. - M., 1997.)
2. Бадер, О.Н. Музеефикация археологических памятников / О.Н. Бадер // Советская археология. — 1978. — № 3. (Bader, O.N. Museumification of archaeological monuments / O.N. Bader // Soviet archeology. - 1978. - No. 3.)
3. Антюфеева О.А. Архитектурно-градостроительные принципы экспонирования археологических памятников великого шелкового пути на территории нижнего Поволжья. Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры. Москва 2014. (Antyufeeva O.A. Architectural and urban planning principles of exhibiting archaeological sites of the Great Silk Road in the lower Volga region. The dissertation for the degree of candidate of architecture. Moscow 2014.)
4. Гнедовский, М.Б. Роль сценария в экспозиционной работе музеев / М.Б. Гнедовский // Актуальные проблемы советского музееведения. Сб. науч. тр./ Центральный музей революции СССР. — М., 1987. (Gnedovsky, M.B. The role of the script in the exposition work of museums / M.B. Gnedovsky // Actual problems of Soviet museology. Sat. scientific tr. / Central Museum of the Revolution of the USSR. - M., 1987.)
5. Международная Хартия по консервации и реставрации памятников и достопримечательных мест (Венецианская Хартия) от 31 мая 1964 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901756982> (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Charter of Venice) dated May 31, 1964 [Electronic resource]. — Access mode: <http://docs.cntd.ru/document/901756982>)
6. Дробышев, А.Н. Музейный парк как форма презентации археологического наследия: автореф. дисс. ... 24.00.03 канд. культурологии: 24.00.01 / Дробышев Андрей Николаевич. — Тюмень, 2011. (Drobyshev, A.N. Museum park as a form of presentation of the archaeological heritage: Ph.D. diss. ... 24.00.03 cand. cultural studies: 24.00.01 / Drobyshev Andrey Nikolaevich. - Tyumen, 2011.)
7. Есаулов, Г.В. Архитектурно-градостроительное наследие Юга России: его формирование и культурный потенциал: автореф. дисс. ... д-ра арх.: 18.00.01 / Есаулов Георгий Васильевич. — М., 2004. (Esaulov, G.V. Architectural and urban heritage of the South of Russia: its formation and cultural potential: author. diss. ... Dr. Arch.: 18.00.01 / Esaulov Georgy Vasilyevich. - M., 2004.)
8. Кирюшина Ю.В. Археологические парки в системе культурного наследия России/Известия Алтайского государственного университета. Вып. 1-2. 2010.// URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/arheologicheskie-parki-v-sisteme-kulturnogo-naslediya-rossii> (Kiryushina Yu.V. Archaeological parks in the system of cultural heritage of Russia / News of the Altai State University. Issue. 1-2. 2010.// URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/arheologicheskie-parki-v-sisteme-kulturnogo-naslediya-rossii>)
9. Каулен М.Е. Музеи под открытым небом: многообразие моделей и проблема выбора// Музеи-заповедники – музеи будущего: Международная научно-практическая конференция Материалы и доклады (отв. ред. М.Е. Каулен, Г.Р. Руденко, И.В. Чувилова). — Елабуга: ООО «ЕЛТИК», 2015. (Kaulen M.E. Open-Air Museums: Diversity of Models and the Problem of Choice// Reserve Museums – Museums of the Future: International Scientific and Practical Conference Materials and Reports (Ed. M.E. Kaulen, G.R. Rudenko, I.V. Chuvilova) . - Elabuga: EITIK LLC, 2015.)

TARIX

10. Кепин Д.В. Музейный этноархеологический театр.// URL: <http://www.cultivate.ru/mag/issue3/kepin.asp> (Kepin D.V. Museum Ethnoarchaeological Theatre.// URL: <http://www.cultivate.ru/mag/issue3/kepin.asp>)
11. Гусев С.В, Загорюлько А.В. Археологические музеи-заповедники в России// Музей. 08. 2014. URL: portal.edu.asu.ru/mod/resource/view.php?id=22856 (Gusev S.V., Zagorulko A.V. Archaeological museum-reserves in Russia // Museum. 08. 2014. URL: portal.edu.asu.ru/mod/resource/view.php?id=22856)
12. Официальный сайт историко-культурного и природного музея-заповедника «Томская писаница»// URL: <http://www.gukmztp.ru/index2.html> (Official website of the historical, cultural and natural museum-reserve "Tomsk Pisanitsa" // URL: <http://www.gukmztp.ru/index2.html>)
13. Ахмедов Ж.З. Фарғона водийсидаги тарихий-маданий ёдгорликларни музейлаштириш (XIX-XXI асрлар). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2021. (Akhmedov J.Z. Museumization of historical and cultural monuments in the Fergana Valley (XIX-XXI centuries). Doctor of Philosophy (PhD) Dissertation in History. Tashkent, 2021.)
14. Минеева И.М. Музеефикация археологического наследия на территории музея-заповедника «Ирендык» в Башкортостане: вопросы методологии// Наследие и современность. Информационный сборник. Вып.13. – М.: Институт Наследия, 2006. (Mineeva I.M. Museification of archeological heritage and territory of the museum-zapovednika "Irendyk" in Bashkortostan: survey methodology// Desledie i sovremennost. Information collection. Vyp. 13. - M.: Institute Naslediya, 2006.)
15. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли фармони. Lex.uz. (On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60. Lex.uz.)
16. 2022-2026 йилларда Бухоро вилоятида туризм соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йилнинг 28 сентябридаги 543-сонли қарори. Lex.uz. (On measures to further develop tourism in Bukhara region in 2022-2026. Resolution No. 543 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated September 28, 2022. Lex.uz.)